

Kenneth Bratland:

"Blodskam på Birkeland i Åsane"

Blodskam var en meget alvorlig forbrytelse på 1600-1700-tallet, og ble ofte straffet med døden. For Åsane sin del finnes en sak der to søsken hadde fått barn med hverandre på gården Birkeland (ved Vågsbotn) i januar 1739. Lovverket for blodskam finner vi i kong Christian den femtes lovbok fra 1687, og dette lovverket var fremdeles gjeldende i 1739. For det første var det slik at hvis søskenbarn, tremeninger og andre nære slektninger fikk barn med hverandre, så skulle de bøte med deres bo (de det måtte etterlate seg) og

"begive sig paa to, tre, eller fire, Aar, efter samme begangne Synds Størelse paa Fiskerlejerne Norden Fields, og Bergeverkerne Sønden Fields til at Arbejde;"

For det andre gjaldt de samme reglene for dem som var besvogret. Å få barn med sin tremenning var like alvorlig som at en jente skulle få barn med sin svoger. Blodskam ble således regnet både på blodsslekt og svogerslekt (inngifte). Hvis søsken fikk barn med hverandre, eller at en mor fikk barn med sin sønn eller far med sin datter er loven klinkende klar:

"da skulle Kroppene, naar de halshugne ere, kastis paa en Ild og op brændis."

Seksuell omgang som var imot naturen (blodskam) skulle altså straffes med bål og brann. Forhistorien til dette søskenparet og deres foreldre er denne:

Som det kommer fram under rettssaken nedenfor, var søsknene født på gården Lille Borge, i Haus prestegjeld. Der var foreldrene Johannes Einarsen Lille Borge (cirka 1676-1713) og Synneva Pedersdatter Lille Borge (cirka 1678-1740) fødte. De ble gift i Haus kirke i 1706 (Dom. 2 p. Trin.), og fikk bygslet et bruk på Borge, i Langedalen i Arna. Johannes og Synneva fikk disse barna:

- 1) Brita 1707-død før skiftet etter faren i 1713
- 2) Siri 1709-1709
- 3) Sæbjørn 1710-1744
- 4) Siri 1713- (lever 1739)

Slik det var i det gamle bondesamfunnet måtte enken gifte seg opp igjen for å klare å holde på gårdsbruket (hvis ikke enken hadde voksne barn som kunne overta). Synneva ble gift 2 gang i 1715 (Die Johannis Bapt.) med åsabuen (som for øvrig var

tjenestedreng på Borge i 1701) Lars Johannessen Saurås (døpt 06.10.1689-gravfestet 12.07.1722)

De fikk disse barna:

- 1) Peder 1715-1715
- 2) Johannes 1717-1768, gift 25.06.1741 med Marta Monsdatter Flaktveit, Disse overtok gården på Birkeland og fikk en stor etterslekt i Åsane
- 3) Britte døpt 19.11.1722-gravfestet 09.01.1724

Ekteparet Synneve og Lars Borge flyttet med barna til Birkeland i Åsane en gang mellom 1717 og 1718, der de hadde fått bygslet seg et gårdsbruk. Lars satt som bygselmann på Birkeland i alle fall for første gang i 1718, men det gikk ikke bedre enn at Lars døde i 1722, og 23.06.1725 giftet enken Synneve Pedersdatter Birkeland seg opp igjen for tredje gang med Clemet Clemetsen Hylkje (døpt 25.02.1694-1737), dette ekteskapet var barnløst. Etter at Clemet var død i 1737 overtok enken ansvaret for bruket og drev det med hjelp fra sønnenene Sæbjørn Johannessen og Johannes Larsen. Det var for øvrig Johannes Larsen Birkeland som overtok gården etter morens død i 1740. Broren Sæbjørn var da ute av bildet. De to eldste gjenlevende barna fra Synneva sitt første ekteskap hadde begge tjeneste på Birkeland på 1730-tallet, og tidlig våren 1738 kom de i litt for nær kontakt.

Den 8. januar 1739 ble det døpt et barn i gamle Åsane kirke. Barnet ble hetende Johanne og fadrene var Steffen Eikås, Ole Birkeland, Daniel Birkeland, enken Marte Eikås og Kari Eikås. Fadderne var naboer på de omkringliggende gårdene og ikke slektninger. Barnet var et såkalt "uekte" barn, dvs. født utenfor ekteskap. Foreldrene var Sæbjørn Johannessen Birkeland og Siri Johannesdatter Birkeland. Presten har en viktig tilleggsopplysning til denne dåpen, og det var at foreldrene var bror og søster. Slike ting ble regnet som blodskam i det gamle bondesamfunnet og gikk ikke upåaktet hen. Ved slike hendelser var det presten sin plikt som embetsmann å varsle myndighetene, noe han også gjorde.

Den 30 januar samme år ble det holdt ekstrating på gården Ytre Hordvik i Arne skipreide. Her møttes sorenskriver Michael Tønder og åtte edsvorne lagrettemenn fra skipreidet, nemlig Jens Monsen Mjeldheim, Steffen Jensen Tuft, Erik Larsen Indre Arne, Mons Hansen Bogetveit, Jon Mikkelsen Ytre Hordvik, Johannes Gregoriussen Tunes, Anders Olsen Hole og Rasmus Gregoriussen Tuft. De tiltalte var Sæbjørn Johannessen og søsteren Siri Johannesdatter Birkeland. Lensmannen Peder Larsen Arnetveit gjorde ed på at han etter ordre fra fogd Andreas Jesen hadde stevnet de to tiltalte med 14 dagers varsel. De tiltaltes forsvarer var Johan Reutz og tiltalen lød på at de hadde fått barn med hverandre. Til saken var det også kalt inn vitner. Disse

vitnene ble av lensmannen gjort oppmerksom på alvoret om å prøve å gjøre mened. Vitnene var: Ole Amundsen Birkeland, Mons Jonsen Birkeland, Daniel Olsen Birkelands kone Randi Olsdatter, Steffen Gregoriussen Eikås, Steffen Anbjørnsen Blindheim og Synneve Pedersdatter Birkeland. Sistnevnt var de tiltaltes mor og Johanne sin farmor og mormor. I retten ble det opplyst at Synneve Pedersdatter var syk og derfor ikke kunne møte for retten. For å møte opp til en slik rettssak der utfallet er dødsstraff ifølge forbrytelsen kan gjøre den beste syk. I hvert fall dør Synneve året etter i 1740.

Det første vitnet Ole Birkeland fortalte at de to søsknene var født på gården Lille Borge i Skjold skipreide (Borge i Arna) og faren het Johannes Einarsen og moren var Synneve Pedersdatter Birkeland (hun kom til Birkeland i cirka i 1718). Vitnet fortalte videre at søsknene hadde hatt seksuell omgang med hverandre, det hadde Siri tilstått på fødselsleiet. Da hadde broren Sæbjørn blitt tilkalt og tilstått å være far til barnet. Han hadde også beklaget seg over sin forbrytelse. Videre forklarte vitnet at Siri hadde vært i tjeneste hos ham i halvannet år og broren hadde vært i tjeneste hos ham i to år. De hadde videre oppført seg bra som tjenere:

"og medens bemelte Delinqventer Tiente Vidnet haver de skiket sig \som/ lovlige og Tro Tiennere sømmer og anstaaer. "

Det andre vitnet Mons Birkeland avla sin ed etter loven og sa som det forrige vitnet, unntagen at Siri hadde tjent hos ham i et femtedels år og skikket seg både ærlig og vel.

Det tredje vitnet Randi Olsdatter Birkeland forklarte at hun var tilstede ved barselen, og hørte at Siri sa at det var broren som var far til det pikebarnet hun hadde født. Sæbjørn hadde og tjent vitnet i et halvt år og hadde da vært en ærlig og tro tjener.

Det fjerde vitnet Steffen Gregoriussen Eikås sa at de tiltalte Sæbjørn og Siri er søsken, og at de til ham hadde tilstått å fått barn sammen. Ellers hadde han ikke hørt annet enn at der de hadde vært i tjeneste hadde fått gode skussmål.

Det femte vitnet Steffen Anbjørnsen Blindheim (nabogården til Birkeland) sa ved ed at:

"Han veed Delinqventerne Sebiørn Johannissøn og Siri Johannis Datter ere Søskende og Selv haver til staaen at have aulet Barn Sam/m/en, og Delinqventerne tilforn stædse haver skikket [sig] ærlig og vel. "

Sæbjørn kom selv frivillig fram for retten og sa at han var omtrent 26 år gammel og

far til pikebarnet som han søster hadde fått. Den første gang han hadde "*Legomlig omgiengelse med sin Søster*" var tidlig våren 1738. Siri Johannesdatter tilstod likeledes at hun hadde hatt seksuell omgang med sin bror, og ingen annen mann enn ham var far til hennes barn. Lensmannen Peder Larsen Arnetveit på futens vegne begjærte deretter dom over de tiltalte. Før dommen kom holdt forsvarer Reutz et innlegg. Han fordømte deres dårlige ungdommelige forseelse, men henstilte retten til tross for lovverket (som er dødsstraff for en slik forbrytelse) at det er en del formildende omstendigheter. For det første er Sæbjørn en krøpling på sitt ene ben, og Siri lider av "begavning"¹ og besvimelse. For det andre har allmuen og vitnene som har vært fremme ikke gitt søsknene annet enn gode skussmål. En annen ting som forsvareren la vekt på var at de tiltalte hadde innrømmet sin forbrytelse åpenlyst. Han ba derfor om nåde for deres liv.

Lagrettsmennene har derimot vært av en annen oppfatning og har holdt seg til lovverket. Dommen lød som følger:

"Saa vel af De her for Rættten førte Vidner, som af Delinqventernis Sebiørn Johannissøns og Siri Johannis Datters egen bekiendelse erfahres at Delinqventerne Sebiørn Johannissøn og Siri Johannis Datter ere Kiødelige Søskende og haver sam/m/en aulet Barn, Hvor fore Vi samtlig Kiender for Ræt: at Sæbiørn Johannissøn og Siri Johannis Datter for slig begangne Blodskam bør efter Lovens 6 Bogs 13 Cap/itel 14 Art/icel midste Deris hoveder ved Sværd, Deris Legamer der efter uden nogen Ceremonie i Kirke gaarden begravis, og Deris Boes Laader til Kongen at være forbrudt. "

For det første skulle de miste livet ved at man hogger av hodene deres med sverd. For det andre skulle deres legemer begraves på kirkegården uten noen form for kristelig seremoni. For det tredje skulle kongen i København ha det de eventuelt måtte etterlate seg.

Det var således sambygdinger som dømte andre sambygdinger til døden. For moren Synneva må hele saken vært et hardt slag og påkjenning, og en kan bare forestille seg hvorfor hun ikke makter å møte for retten. Bondebefolkningen kjente til at lovverket for slike alvorlige forbrytelser var dødsstraff, og ikke fengselsstraff. Som sagt ble begge søsknene dømt til døden, men forsvareren deres anket til Overretten i Bergen. Det forsvareren kunne oppnå her var at med litt miskunn og kongens nåde kunne redde dem fra å miste livet, og heller få fengselsstraff. Anken finnes i Overretten for Bergen 02.04.1739, og jeg gjengir den her i original:

"Anno=1739: D: 2den April holdtes extra Laugting udj Bergen, ifølge Forordninger af 19 Augustis 1735: nærværende eftterskrevne Laug Rættis Mænd

sc: Michel Jansen, Berent Lamping, Anders Schram, Knud Sachariasen, for Ole Michelsen Christopher Kiønning, Herman Spæchæten? for Jan Kiønning, Dirich Stuchenberg er Svag og altsaa blev tilkjendegivet at hand disformedelst ikke kunde møde.

Lensmanden Peder Larsen Arnetvedt mødte og fremstillede sig paa Fogden Andreas Jessens veigne og fremlagde een Stefning udvirket af samme sc: Fogden Dend 9de Marty 1739: over 2de Delinqventer nafnl: Sæbiørn Johansen og Siri Johannesdatter som har haft barneafling og blodskam Sammen, samme stefning blev oplæst tillige med UnderRættens Dom Lensmands producerede.

Delinqventerne Sæbiørn Johansen og Siri Johansdatter blev Der paa for Retten fremstilled og til Spurt om De havde faaet Lauglig varsel, hvortil De svarede ja, og har Der imod intet at erindre. Videre blev dennem forelæst Deris bekjendelse for under Rættens som een hver for sig erklærede og gestendigede saaledes at forholde sig udj Sandhed, beklagede Deris Daarlighed og bad Gud og Kongen vilde være Dem Naadig, Endnu blev De tilspurt om De ikke vidste hvilke grof Synd De havde begaaet og (...) hvad Straf saadanne Misgierninger bliver anseet hvor til De svarede at om end skiønt De vidste noget lidet Der af saa har dog Deris blindhed og Sathans tilskyndelse forledet Dem til Denne onde gierning: De og begge ere Stor Svahed undergifen som af under Rættens Acten kand erfares ja tillige Været saa eenfoldige at De ikke have kundet lagt Dølsmaal paa Denne Deris onde gierning, men samme udj alt betjent og tilstaaet. Procurator Reutz indfant Sig, som Delinqvinternes beskikkede Forsvars og som hand saavel af hvis for unde Rættens er passeret, som hvis nu for Denne Ræt er passeret tilstaaet og forklaret ikke finder noget af Lov hvor med hand kand forsvere Delinqventernes begangne ungdoms Daarlighed for og forseelse uden alleene nu som til forn at undskyldte Dennem i henseende til Deris u=forstand og Vanvittighed udj Dend Straf De eftter Loven er underkast(ede*), saa ved blev hand hvis hand for under Retten paa Deris Side har forestillet og Dermed undergaf Sagen een Naadig og lemfældig Dom, og i øfrigt. Forbehold Comparenten Sig ved alle underdanigste Supliqve til Deris Kongel: Mayst: at ansøge om Kongens Naade til Lindring udj Deris Straf. Lensmanden Peder Larsen Arnetvedt sagde at hand paa Fogdens veigne paastod under Rættens Doms Confirmation. Og for Procurator Reutz saavelsom Delinqventerne ikke havde videre at erindre, Da blev udj sagen saaledes for Ret Dømt og Afsagt: Delinqventerne, som begge ere Fuld Sødskende Broderen Sæbiørn Johansen og Sødsteren Siri Johannesdatter ere ikke alleene for under=Rættens med vidner bleven oerbevist (...) og der saavelsom for Denne Ræt Selv frivillig tilstaaet og bekjent Deris begangne grove forseelse, Tilfindet* Eftter Lovens 6te: Bogs 13 Cap: 14: art: ved Sværdet at Straffis paa Deris Liv, og følgelig Forordninger af 9: Aug: 1737 uden nogen Ceremonie udj Kirkkegaardens begraves Saavelsom Deris boes loddens Kongens Cassa hjemfalden Saaledes stadfæstes dend indstefnte Sorenskrivers Dom; Dog at ingen execution maa skee eller foretages forinden samme Deris Kongel: Mayst. i allerunderdanigste følge af Forordningen datt: 19: Augusty 1735:

saavelsom høy Kongel: Rescript af 23: Marty 1736: allerunderdanigst er bleven forstillet i fald Deris Kongel: Mayst: af med fødde høj Kongel: Mildhed og Naade i henseende til Deris Svaghede, særdelis qvinde=Mennisket som ikke mindre for Denne end under=Rættens haver bevist og Derfor Sig fra Retten maattet absentere, saavelsom gode Skudsmaal om Deris forhen (...) skikkelighed (...) ville formilde Straffen. Derefter blev Delinquenterne tilspurt om De ville ap-pellere Dommen, hvortil De Svare Nej, men underkastede Sig Guds og Kongens Naade."

Overretten i Bergen lot altså dommen fra lagretten i Arne skipreide stå ved lag, slik at dødsdommen ble opprettholdt. Forsvareren Reutz sendte imidlertid en benådningssøknad til kongen i København, for at de dømte i de minste skulle få slippe unna med livet i behold. De tiltalte ble og spurt om de godtar dommen, noe de svarte ja på, vel vitende om at de da underkastet seg kongens nåde. Samtidig er dommen klar på at man ikke kan sette ut noen dødsdom før kongen har fått siste ord:

"...at ingen execution maa ske eller foretages forinden samme Deris Kongel: Magt i allesunderdanigst følge af Forordningen datt: 19: Augusty 1735: saavel-som høy Kongel: Rescript af 23: Marty 1736:"

Svaret fra kongen i København har det ikke lykkes meg å finne utav, men Sæbjørn overlever dødsdommen. Dommen hans har blitt omgjort og han ender sine dager som slave på festningen i Bergen. I Kirkeboken for Korskirken får vi vite dette: "*Sæbiørn Johannissøn, slave paa Fæstningen*" blir gravlagt på Sankt Martini kirkegård i Bergen julaften 1744. Det som også blir opprettholdt i dommen er at begge søsknene sitt gods på denne jord, skulle kongen ha i henhold til loven. Dette er lovverket meget klar på. Lagretten i Ytre Hordvik dømmer boet til kongen, og det samme gjør Overretten i Bergen. Barnet Johanne får således ingenting etter sine foreldre.

Hva som skjedde siden med Siri har jeg ennå ikke lykkes å finne utav. I Overretten får vi vite at hun ikke har møtt og er syk:

"særdelis qvinde=Mennisket som ikke mindre for Denne end under=Rættens haver bevist og Da for Sig fra Rette maattet absentere"

Det kan godt være at man opprettholdt dødsdommen mot Siri, men det kan heller ikke utelukkes at hun har overlevd og fått en annen livstidsstraff, for eksempel som slave på fiskerleirene i Nord Norge. Det var tilfellet med et en kvinne fra Masfjorden som fikk barn med sin bror i 1764. I kirkeboken for Lindås (1748-1764) får vi vite at i Sandnes kirke den sjettede søndagen etter hellig tre kongersdag 1764 ble barnet Thore døpt. Foreldrene var søsknene Mons Hansen Kvamsdal og Ingeborg Hansdatter Kvamsdal. Dette foreldreparet innrømmet også sin forbrytelse og Ingeborg fikk sin

straff i fiskerleirene i Nord Norge.

Hva som skjedde med jentebarnet Johanne er uvisst. Jeg har sjekket dødsfall i kirkebøkene for Hamre prestegjeld (1739-1826), konfirmerte for Hamre prestegjeld (1750-1770), døde i Bergen (1668-1816), sjeleregisteret for Hamre prestegjeld og vielser fra flere prestegjeld uten å lykkes. Det som er sannsynlig er mest sannsynlig ut ifra tingenes tilstand er at Johanne har vokst opp et helt annet sted enn Åsane. Den eneste familien hun hadde igjen etter at mormoren og farmoren døde i 1740 var en halvbror av foreldrene, Johannes Larsen Birkeland, og det finnes ingen opplysninger i kildematerialet som tyder på at hun har vokst opp hos ham. Foreløpig er det videre livsløpet til Johanne et mysterium, men hvem vet kanskje dukker hun opp en dag ifra glemselen.

Kilde- og litteraturhenvisninger:

Digitalarkivet

Kirkebok for Lindås 1748-1764,

Overretten i Bergen for året 1739

Kirkebøker for Hamre 1689-1739,

Ættarbok for Haus, Ådna sokn 1964, av Lars M. Ådna,

Skatteliste for 1718,

Lovverket til kong Christian V, 1687

I Norsk Hist. Leksikon: Begaving = betegnelse på epilepsi, lånt fra hollandsk. Navnet uttrykker at lidelsen er en Guds gave